

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

1950 Sonrası Türk Şiirinde “Kars” İmgesi

The Image of “Kars” in Post-1950 Turkish Poetry

Taylan ABİÇ^{a*} Bilginç EYAN^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ardahan / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-9240-0949

^b Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kars / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-8127-661X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 6 Aralık 2023

Kabul tarihi: 12 Şubat 2024

Anahtar Kelimeler:

Şiir,

Mekân,

Kars,

Şehir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: December 6, 2023

Accepted: February 12, 2024

Keywords:

Poetry,

Space,

Kars,

City.

ÖZ

Şehirler, içinde barındırdıkları ile toplumun varlık bütünlüğünü ve değerler dünyasının yansıma biçimini ortaya koyan mekânsal bir kimlik alanıdır. Anadolu'nun serhat şehirlerinden biri olan ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi esnasında onlara Anadolu'nun kapılarının açıldığı yer olan Kars da benzer şekilde tarihî dönemlerden beri birçok toplumun varlık alanı olmuştur. Milat öncesi zamanlardan itibaren bir yerleşim yeri olarak kullanılan ve günümüzde ise mazisinden ve konumu itibarıyla bu tarihin anlamını derinleştiren coğrafyasından güç alarak önemli imgeleri üzerinde toplamış olan Kars, Türk Edebiyatında müstakil olarak konu edinilen bir şehirdir. Bu işleniş biçimleri, yer yer farklılık gösterse de en temelde mekânsal bağlamda doğanın estetize edilmiş bir sunumunu ortaya koyar. Halk şiirleri ve hikâyeleri, roman, öykü gibi edebî türlerde birçok kez mekân olarak kullanılmış olan serhat şehri Kars, bu çalışmada çağdaş Türk şiirindeki işleniş biçimleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve söz konusu şiirler, Kars'ın tarihi ve coğrafi yapısı düzleminde özne-varlık-mekân bağlamında analiz edilmiştir. İnceleme üç başlık altında Kars ile ilgili şiirlerin incelenmesi doğrultusunda metin merkezli olarak yapılmıştır. Kars temalı şiirlerde genel olarak kar ve kış mevsimi, yolculuk ve uzaklık gibi temalara rastlanmıştır, bu şiirlerin metaforik ve mitolojik bir söylem ile yapılandırıldığı gözlemlenmiş, kentten kırsala bakış, geleneksel şehir yapısı, varlık mekân ilişkisi, şiir-belge, yerel edebiyat, doğa, insan gibi kavramlar öne çıkmıştır.

ABSTRACT

Cities are a spatial identity space that reveals the integrity of existence and the reflection of the world of values of the society they host. Kars, one of the frontier cities of Anatolia and the place where the gates of Anatolia were opened to the Turks during their settlement in Anatolia, has similarly been the existence area of many societies since historical times. Kars, which has been used as a settlement since prehistoric times and today has gathered important images by drawing strength from its strong history and geography that deepens the meaning of this history due to its location, is a city that has been the subject of Turkish Literature. Although these forms of treatment vary from place to place, they basically reveal an aestheticized presentation of nature in the spatial context. Kars, the city of the frontier, which has been used as a place many times in literary genres such as folk poems and stories, novels and short stories, is evaluated in this study within the framework of the ways it is treated in contemporary Turkish poetry and the poems in question are analyzed in the context of subject-existence-space on the plane of Kars' historical and geographical structure. The analysis is text-centered in line with the analysis of poems about Kars under three headings. In general, themes such as snow and winter season, journey and distance were found in Kars-themed poems, it was observed that these poems were structured with a metaphorical and mythological discourse, and concepts such as the view from the city to the countryside, traditional city structure, existence-space relationship, poetry-document, local literature, nature, human came to the fore.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: taylanabic82@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Kars, one of the ancient settlements of Anatolia, is one of the most important cities in contemporary Turkish literature, both spatially and thematically. The city's richness in terms of cultural heritage and its importance in socio-cultural and socio-political terms have been the main starting point for literary works dealing with Kars in general. Kars, in particular, offers a wealth of literary material as a result of its wide historical and geographical range.

In Nihat Behram's *Miras*, Füzün's *Kırk Yedililer*, Orhan Pamuk's *Kar*, Kars is the starting point of some individual and society-oriented approaches and ontological questionings. Therefore, in the aforementioned novels, Kars undertakes a task beyond hosting case plots. This characteristic also pioneers the treatment of the city in contemporary Turkish poetry. As a matter of fact, when a general evaluation is made on the poems analyzed, it is seen that the theme of Kars is dealt with around subjects such as winter season, distance, journey and the city of the frontier. The main factors that bring all of these subjects and episodes together on a common denominator are history and geography, and with these two integrated elements, Kars draws attention with its identity as a city that has been used as a place that has the function of a place that has the point of origin or completion of existential sensations and ontological tensions.

One of the first things that comes to mind when it comes to Kars is the winter season. At this point, the geographical structure of the city is the main factor, but in parallel, it is important that the winter effect is seen in the region for a period corresponding to approximately half of a year.

Due to the continental nature of the city, average daily temperatures start to fall below 0 degrees Celsius in November, earlier than in other provinces, and winter conditions prevail. In this period, which spans approximately 150 days between November and April, the average daily temperature in the province is well below 0 degrees. The fact that the effects of the winter season are generally seen intensely in the province during this period creates a form of perception that identifies the city with winter. Accordingly, poets often use the winter season as the main starting point when they discuss Kars. While the most basic metaphor of winter is snow, the fact that the name "snow" bears a great similarity with "Kars", which gives the city its name, makes this metaphorical discourse, which is basically a natural phenomenon, stronger in the imaginary framework.

One of the meanings that the province of Kars has given to Turkish poetry is shaped by the concept of road and journey. At this point, it is of great importance that the city characteristics of Kars are compatible with the function of the road and journey in literature. Accordingly, Kars carries many archetypes, motifs and symbols with it when it is the main stage of the road and journey. In addition to being Anatolia's last gateway to the East, a border city, and one of the most distant cities, the city's difficult climatic conditions and harsh physical characteristics make journeys to this city far from ordinary journeys. In addition, the beauty of the city lying under harsh conditions makes the city mysterious, like an oasis in the desert, and adds a magical fairy tale city feature behind the difficulties. At this point, journeys to Kars offer a powerful and unique material for artistic and aesthetic purposes.

One of the elements that can be fed by the theme of Kars in contemporary Turkish poetry is the concept of "distance". The fact that Kars is first and foremost known as a "frontier city", that it is a border province and that it has the easternmost point of the country, especially before Iğdir became a province in 1992, are the main factors underlying this state of remoteness towards Kars.

Kars is one of the cities that is frequently portrayed in Turkish poetry for reasons such as its imagination identified with snow and winter, its status as a city of the frontier, its characteristic of being the extreme region of Anatolia, and its strong historical roots. Snow and winter, distance and journey are the most frequently used elements among these works, and the ontological sensations of the subject in each of them are reflected in some way. In this context, it has brought together poets who are oriented towards quite different factions or artists with different conceptions of poetry. Artists with different poetry sources such as Attila İlhan, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Gülten Akin, Refik Durbaş, Haydar Ergülen, Cevat Çapan and Arif Damar, whose poems are analyzed in this study, are mentioned together in this study with the way they deal with Kars. At this point, it is observed that Kars has found a place in contemporary Turkish poetry as a common source of inspiration and a common element of many different understandings and orientations. At the heart of the themes and episodes to which Kars adds meaning in the poems, an ontological situation is always revealed, and at this point, Kars acts as a complementary and therapeutic field of existence many times. While the winter and snowy atmosphere of the city, which is "white, sleepless, far away", creates a magical and fairytale-like space for poets, its remoteness crystallizes the concept of longing and the dialectic of expatriation and homeland. The element that adds a different romantic dimension to Kars is the journeys to this distant and fairytale city. Thanks to these journeys, the fairytale-like structure of the city, nourished by history and geography, gains a stronger form of imagination and allows the city to be used as an image aestheticized with history and geography for poetry. The basis of these ways of processing is that Kars is a place of identity or a place of existence.

Giriş

Anadolu'nun kadim yerleşim yerlerinden biri olan Kars, Çağdaş Türk Edebiyatında hem mekânsal anlamda hem de izleksel açıdan kendine sıklıkla yer edinmiş olan önemli şehirlerden biridir. Şehrin, kültürel miras çerçevesindeki zenginliği, sosyokültürel ve sosyopolitik açılardan önemi, genel anlamda Kars'ı ele alan edebî eserler için ana çıkış noktası olmuştur. Kars, özellikle de geniş bir tarih ve coğrafi yelpazeye sahip olması neticesinde edebî çerçevede zengin bir malzeme sunar.

Türklerin Kars'a gelmeleri uzun zaman öncedir. "M.Ö. 4000'li yıllarda Azerbaycan'a yerleşen 'Hürriler' ilerleyen çağlarda Kars'ın ilk yerleşik kavimlerini oluştururlar. M.Ö. 9. yüzyılda başlayan Urartu egemenliği döneminde ise bugünlere dek ulaşan kültürlerin ilk kaynakları yatar. Kars'a ismini verdiği düşünülen 'Karsaklar' adlı boylar ise Dağıstan'ın kuzeyindeki dağlardan M.Ö. 130'lu yıllarda gelerek bölgeye yerleşir ve M.Ö. 5. yüzyıla kadar Kars'a egemen olurlar. Kars'ın 1064 yılında Sultan Alpaslan tarafından Selçuklu egemenliğine girmesinden sonra hemen her dönemde sınır beyliği olmuş, bu bağlamda savaşların uğrak noktası durumundadır" (Ekinci, 2006, s. 15). Şehir, 1064 yılından itibaren, ilerleyen evrede Türklere yurt ve anavatan olacak olan Anadolu'nun, Türklere açılan ilk kapısı hâline gelir ve Türk toplumları tarihinde bu rolüyle önemli bir yer tutar.

Şehrin Türkler için önemli olmasındaki etkenlerden biri de Anadolu'ya açılan bir kapı olmasıdır. "Kars, Anadolu'ya yapılan pek çok Türk akınının kesişim noktalarından biri olan ve tarih boyunca çok çeşitli Türk topluluklarını içinde barındıran bir merkezdir. Âdeta bütün Türklüğü etrafında toplayan bir merkez olan Kars, 1064'te başlayan en eski Oğuz yerleşmelerinin yatağı olan bir uç ildir" (Ercilasun, 1983, s. 1). Bu yönüyle birlikte Kars ilinin kimliği daha çok bir sınır kenti olması ve serhat şehri konumu ile şekillenir. Bu da şehrin temel dinamiklerinin yapısının hem tarihî hem de coğrafi açıdan birleşmiş olmasını sağlayan bütünleştirici bir unsurdur. Bu noktada şehrin coğrafi özellikleri de oldukça önemlidir. Nitekim iklim şartları çerçevesinde kış ve kar denildiğinde akla ilk gelen şehir olan Kars'ın bu özellikleri birçok kez Türk edebiyatı için roman ve şiir başta olmak üzere önemli bir kaynak olmuş ve özellikle her iki tür için de ontolojik anlamda bir çıkış noktası olarak kullanılmıştır. "Nihat Behram'ın *Miras*; Füzûzan'ın *Kırk Yedi'liler*; Orhan Pamuk'un *Kar* başlıklı romanlarında Kars, birey ve toplum odaklı kimi yaklaşımların, ontolojik sorgulamaların çıkış noktasıdır. Dolayısıyla Kars, bahsi geçen romanlarda, vaka örgülerine ev sahipliği yapmanın ötesinde bir görev üstlenir" (Durmuş, 2019, s. 44). Şehrin çağdaş Türk şiirinde ele alınışına da başat olarak yine bu özellik öncülük eder. Şiirsel bir imgeye dönüşen Kars şehrinin; kış mevsimi, uzaklık, yolculuk ve serhat şehri gibi konular etrafında işlendiği görülmektedir.

İncelemede, 1950 sonrası Türk şiirinde estetik bir imge olarak kullanılan "Kars"ın metin merkezli değerlendirmesi yapılacaktır. İncelemeye alınan metinler, Türk şiirinde öne çıkan şairlerin eserleri göz önünde bulundurularak incelemenin örnekleme oluşturulmuştur. Bu bağlamda, inceleme üç başlık altında "Kars" imgesinin seçme örneklerde nasıl estetize edildiği yorumlanacaktır.

Kar ve Kış

Kars denildiğinde akla ilk gelen unsurlardan biri kış mevsimidir. Bu noktada şehrin coğrafi yapısı temel etken olmakla birlikte paralel olarak bölgede yaklaşık bir yılın yarısına tekabül eden bir sürede kış etkisinin görülmesi önemlidir.

Şehirde karasal iklim nedeniyle kasım ayıyla birlikte günlük ortalama hava sıcaklıklarının diğer illere göre erken bir şekilde 0 derecenin altına düşmeye başlayıp kış koşullarının hâkim olması söz konusudur. Kasım ve nisan ayları arasında yaklaşık 150 günlük

süreye yayılan bu dönemde il genelinde günlük sıcaklık ortalaması 0 derecenin oldukça altındadır (Demir, 2017, s. 34). Bu süreç boyunca ilde genellikle kış mevsimi etkilerinin yoğun olarak görülmesi şehri kış ile özdeşleştiren bir algılama biçimi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda şairlerde de Kars'ı ele aldıklarında temel çıkış noktası olarak kış mevsimini çoğu kez kullanırlar. Kış mevsiminin en temel metaforu ise kar olurken “kar” isminin şehre adını veren “Kars” ile büyük ölçüde benzerlik taşıması temelde bir tabiat hadisesi olan bu metaforik söylemi imgesel çerçevede daha güçlü kılmaktadır.

Tabiat hadiselerinin genelde dili özelden ise şiiri şekillendirme ve etkileme noktalarından birisi de kardır. Karın Cumhuriyet dönemi şiirinde dil açısından konu edilmesi dikkat çekmektedir. Diğer taraftan insanın duygu ve düşüncelerine tabiat olaylarının tercüman olması Türk şiirinde çok sık rastlanan bir durumdur. Tabiat hadiseleri soyut duygu ve düşüncelerin müşahhas hâle getirilmesine de aracılık ederler (Uygur ve Yücel, 2021, s. 11). Türk şiirinde kar ve Kars denilince akla ilk gelen örneklerden biri Cemal Süreya'nın “Kars” şiiridir. Cemal Süreya, Kars'ı henüz görmediği dönemlerde yazdığı bu şiir ile alakalı olarak şu ifadeleri kullanır:

Kars'ı Paris'te yazmıştım. Neden bilmem, utandığım olmuştur bundan. Kars'a gitmeden Kars demişim. Paris dönüşü hemen Kars'a teftiş turnesi çıkmasın mı? Göçebe'deki Kars izlenim ve imgeleri bu kez yerinde oluştu. Yine de bir eksiklik duygusu olmuştur uzun süre içinde Kars şiiri için. Sonra öğrendim, Rimbaud da Sarhoş Gemi'yi denizi görmeden yazmış. Nasıl avundum! (Süreya, 2019a)

Şiirde dikkat çeken en bariz unsur Kars'ın kış mevsimini sembolize eden kar ile özdeşik bir şekilde ele alınmasıdır. Bu işleyiş biçimi aynı zamanda Kars şehri açısından kar ve kış ile şekillenmiş olan önemli bir imge birlikteliği ortaya koyar:

Öyle güzel ki ölürüm artık

Beyaz uykusuz uzakta

Kars çocukların da Kars'ı

Ölüleri yağan karda

Donmuş gözlerimin arası (Süreya, 2019b, s. 51).

Beyaz rengi ile ifade edilen “kar”, Kars şehriden güzel izlenimler sunan ve okurun imgeleminde beyaz renginin de yol açtığı nostaljik ve romantik tasavvurlar oluşturan doğal bir nesne olarak değerlendirilebilir. Şairin bu noktadaki gayreti Kars'ı anlatmaktan ziyade, şiirin dünyasında bir Kars oluşturmak ve henüz hiç görmediği Kars'ı bu manzaranın üzerine oturtmaktır. Mısrada iki defa geçen ölmek eylemi ise âdeta bir yarım kalmışlığın vurgusudur. Nitekim Kars burada bir varoluş mekânına dönüşür ve özne bu varlık mekânını bulması ile birlikte “öyle güzel ölürüm” düşüncesine kapılır. Bu güzel ölüm kendiliğın tamamlanması ile gerçekleşir ve bu kendilik edimi Kars'ın beyaz bir manzarası içinde vücut bulur. Bu doğrultuda hem egzistansiyalist bir yönelim hem de coğrafi bir güzelleme açığa çıkmaktadır. Kar ifadesinin doğaya ait bir nesne olması ve şehrin kimliğinin doğa ile özdeşik olan bir imge ile tamamlanması ve ölüm ile birlikte kullanılması ise âdeta bir doğaya dönüşün kapısıdır ve şair bu noktada Kars şehri ile çok katmanlı bir söylem oluşturma yoluna gitmiştir. Kars'ı anlatırken kar ve kıştan yola çıkan sanatçı, aynı zamanda doğanın bilinmez ve muğlaklıklarını, bir kimlik mekân güzellemesi yolu ile silikleştirmiştir.

“Kars” ve “kar”ın birlikte kullanıldığı çağdaş şiirlerden birisi de Attila İlhan'ın “Rüya Bu Ya” şiiridir. Şiirin henüz başlarında Kars'tan bahsedilirken kar ifadesi ile ilginç bir şekilde karşılaşılmaktadır:

ikimiz otobüsle uzak bir şehre gidiyormuşuz

kars'a mı desek

ardahan'a mı desek
yollarda kar bulut mavisi/dağlar duman
derin bir uykusuzluğa sarkmış yolcular (İlhan, 2022, s. 21).

Kars ilk olarak uzak bir şehir olarak tanıtılır ve yollarından bahsedilirken kar ile bulut ifadelerine yer verilir. Her iki doğal simgenin de renginin beyaz olması bu noktada yine bir güzelleştirmeye yol açar. Kar mısraının hemen altında ise uyku kelimesi dikkat çeker. Cemal Süreya'da da karşılaşılan kar ve uykusuzluk birlikteliği yine okurunu kış mevsiminin derinlerine götürmektedir. Nitekim kış en temelde bir uyku mevsimidir. İlk çağlardan beri birçok mitolojik düşüncede kış mevsimlerinde doğanın uyuduğuna inanılıyor olunması bu noktada her iki şiire farklı bir perspektif katmaktadır. Çünkü bu defa kış ile birlikte olan eylem uyuma değil uykusuzluk hâlidir. Bu da âdeta öznelere dayalı olan bir başkaldırıdır. Modern öncesi dönemlerde var olan bu düşünce modern sonrası dönemlerde tersine dönmüş ve kış mevsiminde uyku hâli yerini uykusuzluğa bırakmıştır. Böylelikle yine bir başkaldırı ve karşı çıkış durumları söz konusu olmaktadır. Kar ve kışın ana mekânı olarak ele alınan Kars bu noktada yine bir varlık mekânına dönüşür ve şehir egzistansiyalist bir imge rolüne doğru evrilmeye başlar.

Kars şehrinin kar ile birlikte ele alındığı bir diğer şiir de Refik Durbaş'ın "Kars Kalesi Kar Altında" şiiridir. Metaforik bir söylem ve egzistansiyalist bir yönelim ile birlikte Kars'tan izlenimler sunma gayretinde olan şiir, bu kez kış ile gurbet, hasret ve uzaklık kavramlarını birleştirir. Refik Durbaş bu şiiri ile alakalı olarak bir yazısında şu ifadeleri kullanmaktadır:

doğunun uçsuz bucaksız beyazında bir Avrupa kenti güzelliğinde Kars... Berlin'in ikiz kardeşi... O günlerin fotoğrafı yazıların dışında bir de "Kars Kalesi Kar Altında" şiirime yansımıştı: "Behram Paşa kapısında / Kars kalesine baktığımın / fotoğrafına duruyor gurbetim / Yüreğim hasrete duruyor / Kars kalesi kar altında / Ol hasretin külhanında / yakıyorum gurbetimi... (Durbaş, 2005).

Şiirde, Kars şehrinin en önemli sembollerinden olan tarihî Kars Kalesi ele alınmıştır. Yazar burada Berlin benzetmesi yapmakla beraber şehrin kış ve karlı görüntüsünü Avrupa ile özdeşleştirip büyümlü bir hava katar. Böylece Batı'da bir kırılmanın sembolü olan Berlin şehri ile Türkiye'nin en doğusunda bulunan ve nispeten Batı'nın gotik mimarisine yaklaşan Baltık mimarisi eserlerine sahip olan Kars bir arada tahayyül edilir. Şehir merkezinin en üst noktalarından biri olan Kars Kalesi'nin kar altında kalmış olması şehirdeki zorlu koşullara yönelik bir ifade aracıdır. Fakat şehir en temelde bu zor koşullar üzerinden kendi kimliğini edinmiştir. Coğrafi açıdan uzak ve zorlu bir bölgede yer alışı ise gurbet ve hasret kavramları açısından önemli bir zemine oturtur. Gurbet ve hasret kavramlarının da en temelde varlıksal bir soruna doğru okuru götürebileceği düşünülürse yine bir mekânsal sorun ortaya çıkar. Bu doğrultuda Kars şehri ile özdeşleşen kış mevsimi ve kar ele alınırken genel anlamda doğaya dönük bir varoluş sorunu ile karşılaşıldığı ve Kars şehrinin bu noktalarda birer "ülkü-değer" (Korkmaz, 2015, s. 103) ve öznenin kendini tamamlayabildiği varlık mekânı olarak öne çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla şehir, âdeta modernizm içinde bunalmış özneler için birer sığınak ve sağaltım alanına dönüşür. Doğanın ürkütücü yönleri ile mücadele etmeyi başaran Kars, bu zor koşullar ile güçlenmiş olan ve bu zor koşulları kendi lehine kullanmayı başarabilen bir varlık alanı olarak göze çarpar.

Yolculuk

Kars ilinin modern Türk şiirinde işlevselleştiği anlamlardan biri de yol ve yolculuk kavramı üzerinden şekillenmektedir. Kars'ın şehir özelliklerinin yol ve yolculuk meselesinin edebiyattaki işlevi açısından bağdaşık olması da bu noktada büyük önem taşımaktadır.

İnsanlık tarihinin önemli meselelerinden olan yol ve yolculuk kavramları geleneksel düşünce ve sanat dünyasında olduğu gibi modern/çağdaş düşünce ve sanat dünyasında da geniş yer tutar. Edebiyattan sinemaya, resimden mimariye, müzikten tiyatroya farklı sanat dallarında işlenen yol ve yolculuk temaları aynı zamanda döneminin kültürel, tarihsel ve toplumsal atmosferini yansıtan bir unsurdur. Bazı sanat eserlerinin temel dayanağını oluşturan yol/yolculuk teması aynı zamanda arketip, motif ve sembol gibi niteliklere sahip bir olgudur (Şimşek, 2018, s. 118).

Buna dayalı olarak Kars da yol ve yolculuk izleğinin ana sahnesi olduğu anlarda birçok arketip, motif ve sembolü beraberinde taşımaktadır. Şehrin, Anadolu'nun Doğu'ya açılan son kapısı olması, sınır kenti olması ve en uzak şehirlerden biri olmasının yanı sıra zor iklim koşulları ve çetin fiziki özellikleri bu şehre yapılan yolculukları sıradan yolculuklardan uzaklaştırır. Ek olarak çetin şartlar altında yatan şehrin güzelliği âdeta çöl içinde bir vaha gibi şehri gizemli bir hâle getirir ve zorlukların ardındaki büyülü masal şehri özelliği katar. Bu noktada Kars'a doğru yapılan yolculuklar sanatsal amaç ve estetik gaye açısından güçlü ve eşsiz bir malzeme sunmaktadır.

Kars iline yapılan yolculukların şiirsel bir üsluba taşındığı şiirlerden biri Cevat Çapan tarafından yazılmış olan "Melih Cevdet Anday'a 80. Yaş Kutlaması" adlı şiirdir. Yolculuklar üzerine kurulu olan şiir, başlarda Fransa'ya yapılan bir yolculuğu anlatarak başlasa da ilerleyen evrede okur kendini bir anda Kars'a yapılan bir yolculuk serüveninde bulur:

Derken düşlerdeki yolculuklar başlardı
Çakan şimşekler arasında,
Geçerek bir karanlığın içinden
Bir başka karanlığa, yağmur altında.
"Yaz yağmuru bu, aldırma yeğen!"
At üstünde Kars'a yaklaşıyoruz,
"Yağmur değil, yıldız yağar
temmuz gecelerinde gökten!" (Çapan, 2019, s. 155).

Şiirde Kars şehri bu kez alışılagelmedik bir biçimde kış yerine yaz mevsimi ile birlikte ön plana çıkmaktadır. Kış mevsiminin yağın karı yerine yaz mevsiminin yağmuru doğadan izdüşümler sunmaktadır. Dolayısıyla şehir yine doğa ile özdeşik ya da bağdaşık bir durum arz eder. Şiirde Kars ile alakalı olarak dikkat çeken ana unsurlardan biri bu yolculuğun düşsel bir çerçevede gerçekleşmesidir. Nitekim bu noktada "düşlerdeki yolculuklar" ifadesi önem kazanmaktadır. Düş, bu noktada öznenin arzuladığı varlığın soyut bir dışavurum aracı rolü üstlenir. Kars'a yaklaşıldığında yağmur yerine yağın yıldızlar ise doğayı daha somut bir şekilde öne çıkarmakla birlikte doğal bir manzara güzellemesini ortaya koymaktadır. Karanlık vurgusu ile ürkütücü bir tarafı da belirtilen Kars bir kez daha doğanın ürkütücü yanını dönüştüren bir varlık alanı pozisyonuna geçer. Bu durum estetik bir çerçeve ile örülmüş olan şiirsel yolculuğu, bir taraftan da varoluşun anlamına doğru gerçekleştirilen bir yolculuğa dönüştürür.

Varoluşun anlamı istikametine yapılan yolculuklar, oldukça özel yolculuklardır. Bu özel yolculuklar, inişli çıkışlı ve zorlu yollardan geçmektedir (Yakupoğlu, 2021, s. 71). Kars imgesinin kullanıldığı şiirlerde yolculuk kavramının şiire kattığı işlev bu noktada çok katmanlı bir yapı üzerine oturmuş olur.

Kars yolculuğunun varlık gösterdiği şiirlerden biri de Cemal Süreya'nın Kars'a yer verdiği bir başka şiiri olan "Göçebe"dir. Şair, uzunca bir hacme sahip olan bu şiirinin bir bölümünde Kars'a yaptığı bir tren yolculuğundan bahsetmektedir:

Patronun karısını zimmetine geçirip
Amasya'dan Kars'a kaçmakta olan sayman yardımcısıyla

Alevilikten konuşuyoruz uzun süre (Süreya, 2019b, s. 61-64).

Şiirde şair bene yolculuk esnasında yasak aşk yaşayan bir çift eşlik etmektedir. Bu çiftin saklanmak amacıyla Amasya'dan Kars'a kaçması şehrin uzaklığına yapılan bir vurgudur. Şiir sonunda ise yolculuğunu bitirip Kars'a gelen özne Kars Kalesinin karşısında bir yalnızlık duyumsaması içine girer ve âdeta yalnızlığını Kars'a taşır:

Kars'tayım bu ne biçim Kars bir kenarda
 Pekala yalnızlık iddiasında bulunabilecek bir tepenin
 üstünde
 Kars kalesi yükseliyor
 Gökyüzünü Ankara kalesine göre daha soyut ve daha
 elverişli bir şekilde
 Hırpalayan bu kale de olmasa
 N'olacak bakalım hırpalayan bu kale de olmasa
 Kuşkusuz artacak yalnızlığım sevgili çocuk (Süreya, 2019b, s. 61-64).

Kars Kalesi karşısında özne gökyüzüne doğru bir bakış açısı ortaya koyar. Bu yükseliş Ankara Kalesine göre daha soyut olarak ifade edilir ve ilerleyen evrede bu soyutluk durumu hırpalamak ve yalnızlık kavramları ile birleşir. Bu üç kavramın birlikteliği ise ontolojik bir problem ya da varoluşsal bir buhran oluşturur. Dolayısıyla Kars, bir kez daha varoluşsal bir problemin çıkış noktasına dönüşür ve burada mekân ve zaman ile özdeşik bir form açığa çıkar. "İnsanın dünyayı anlamlandırma çabası hem zamansal tanımlamalara hem de mekânsal konumlamalara dayanır. Aidiyet duygusu, diğer insanlarla iletişim, insanın kendini inşa etme ve dünyayı tanıma süreci, zaman ve mekân kavramlarının insanın zihninde yaşadığı olay, nesne ve kişilerle kurduğu düşünsel ve duygusal bağlarla sağlanır. İnsan belirli bir mekân ile anlam kazanır, kendini tanır ve tanımlar" (Aşkaroğlu, 2015, s. 136, 137). Özneye bu noktada kendini tanıtan ve tamamlatan alan Kars Kalesi ile simgelenmiş Kars şehridir. Yani bir bakıma ruhunda incelikler barındıran özne için Kars Kalesi eşsiz bir mekân tamamlayıcı bir alandır. Nitekim tamamlayabilen bir kimlik mekân olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bu kez doğanın ve coğrafyanın dışında tarihî bir yapı üzerinden Kars'ın kucaklayıcı yapısı estetik bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır.

Kars'ın yolculuk bağlamında değerlendirilebileceği bir diğer problem ise "göç" vurgusudur. Sanatsal estetiğin dışında daha çok toplumcu gerçekçi söylem etkisinde kendine yer bulan "göç" kavramı, Kars'tan İstanbul'a yani doğadan-kırsaldan kente yönelen bir yolculuğun izlerinin sunabilir. Bu bağlamda Gülten Akın'ın "Kars'tan Gelirik" şiiri oldukça önemlidir. Şiir, Kars'tan İstanbul'a göç etmek durumunda kalmış olan geniş bir ailenin göç ile birlikte gelişen yaşantısından esintiler sunmaktadır:

Kars'tanık Selim'denik,
 Susuz'dank
 Ben, abim, küçük kardaşım
 Dayım, emmioğlu, ötekiler
 On ile on beş arası
 Köleler gibi derlendik
 Fikirtepe'nin orlarda
 Karın tokluğuna

Altındağ'da, Seyranbağları'nda

Sıra sıra kondularda (Akın, 2018, s. 63-66).

“Kars'tan Gelirik” şiirinde göçenler, İstanbul ve Ankara'nın pazar yerlerinde hamallık yapmışlardır. Doğan çocukları açlıktan, salgından ölen kadınların doğurdukları çocukları yaşatamamaları kaderleri olmaktadır” (Erken, 2010, s. 105). Şiir daha çok bu göçe sebebiyet veren esas dinamikler üzerine eğilir ve bu dinamikleri “Kars” ili üzerinden yansıtır. Kars bu defa doğal ve tarihî güzellikleriyle estetik manzaralar sunan bir varlık mekânı değil, modernleşme etkileri bağlamında kırsal olarak kalmış ve yerel sorunların içine düşmüş olan bir alandır. Bu nedenle bu yöresel bölgeden uzaklaşmak durumunda kalan insanlar daha zor şartlar altında çalışmaya, İstanbul'un gecekondualarında zorluklar içinde yaşayıp çalışmaya mecbur kalır. Şiir aslında kırsalda kendine ekmek bulamayan insanların kente doğru yaptıkları dramatik yolculuğun bir sonucudur ve bu yönüyle Kars'a yapılan yolculuk her ne kadar güzel ve estetikse Kars'tan yapılan yolculuk da bu kez bir o kadar zorlu ve yıkıcıdır.

Uzaklık

Çağdaş Türk şiirinde Kars temasından beslenebilen unsurlardan biri de “uzaklık” kavramıdır. Kars'ın en başta bir “serhat şehri” olarak anılması, bir sınır ili olması ve özellikle 1992 yılında Iğdır il olmadan evvel ülkenin en doğu noktasına sahip olması gibi durumlar, Kars'a yönelik bu uzaklık durumunun altını dolduran başat etkenlerdir.

Kars'ın en doğu noktası olması durumunu yansıtan en etkili çağdaş şiirlerden biri Turgut Uyar'ın “Türkiyem” şiiridir.

Turgut Uyar, iki yıl kadar görev yaptığı Kars'ta edindiği gözlemler, insan diyalogları, yaşayış biçimi, tabiat insan ilişkisi ve doğrudan doğruya tabiatın kendisini şiire taşımıştır. Turgut Uyar'ın Kars temalı şiirlerinde gözlem kadar; şairin gözüyle o günün Kars coğrafyası ve sosyal hayatına dair ipuçlarını görmektedir. Okuyucuyu, 1950'lerin Kars'ına götüren Turgut Uyar'ın Kars temalı şiirleri birer fotoğraf gerçekçiliğinin yanı sıra, şiir-belge üzerinden edebiyat tarihine katkı sağlamıştır (Aydın, 2023, s. 115).

Seni boydan boya sevmişim,

Ta Kars'a kadar Edirne'den.

Toprağını, taşını, dağlarını

Fırsat buldukça övmüşüm (Uyar, 2023, s. 35).

Kars bu noktada ülkenin en uzak doğu bölgesi olarak dikkat çeker. Ülke boydan boya olarak tarif edildiğinde akla ilk gelen kalıplaşmış ifadelerden biri “Edirne'den Kars'a” ifadesidir ve şair bu noktada bu kalıplaşmış ifadeyi ülke güzellemesi yaptığı şiirine yerleştirmiştir. İki serhat ili bir aradadır ve ülkenin uzaklık ölçüleri ile sınırları hakkında bilgi vermektedir.

Kars ve uzaklık birlikteliği birçok kez estetik bir araca da dönüştürülmüştür. Uzaklığın yol açtığı, yalnızlık, ayrılık, yolculuk, hasretlik gibi kavramların ana çıkış noktası olarak Kars'ın şiirlerde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu noktada Haydar Ergülen'in, Cemal Süreya için yazdığı “Yalnızız Cemal Abi” şiiri ön plana çıkar:

Bu rakıyı diyorum Cemal abi

bu rakıyı içmek seninle

Kars'a gitmek gibiydi

Senin şiirinde diyorum Cemal abi

rakı uzun içilirdi

Kars'a uzun gidilirdi (Ergülen, 2018).

Kars'a uzun gidilir ifadesi şehrin uzaklığına yönelik bir vurgulama biçimidir. Ve bu vurgulayış alkol benzetmesi üzerinden yapılır. Bu noktada bir kez daha egzistansiyalizm temelli bir problemin ortaya çıktığı açıktır. Şiirin öznesi Cemal abiyi kaybettiğinden dolayı yalnızdır ve yalnızlık bu noktada hâkim tema hâline gelmektedir. Kars'tan uzak oluş, yalnızlık kavramının örtük bir dışavurumu durumundadır. Bu da varlığın yalnızlaşmasını görünür kılması bağlamında görece bir varoluşsal bunaltı hâli somutlamaktadır. “İnsanın birey oluşundan, toplumun bir parçası olmasına kadar, tüm uygarlık tarihinde yalnızlık, insanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu vazgeçilmez olgu pek çok farklı araştırmacının, düşünürün, filozofun, edebiyatçının ve sanatçının ilgisini çekmiştir. Fiziksel bir durum olarak değerlendirilebileceği gibi sosyal, psikolojik, dinsel veya felsefî bir durum olarak da ele alınabilmektedir” (Ayyıldız, 2017, s. 172). Ergülen'in burada yaptığı ise yalnızlığı alkol ile birleştirip bu birleşimden uzak yerler tahayyül etmektir. Dolayısıyla şehir, yine bir varoluşsal problemi açığa çıkararak bir mekân olarak kullanılmıştır ve bu mekânın kullanımı uzaklık üzerinden estetize edilmiş bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Söz konusu estetik biçimin bir başka versiyonu ile de Attila İlhan'ın “Rüya Bu Ya” şiirinde karşılaşılmaktadır:

İkimiz otobüsle uzak bir şehre gidiyormuşuz
 kars'a mı desek
 ardahan'a mı desek
 yollarda kar bulut mavisî/dağlar duman
 derin bir uykusuzluğa sarkmış uykusuzluğa sarkmış yolcular
 bir uçuruma sarkar gibi
 tedirgin
 ürkek (İlhan, 2022, s. 21).

Şiirde Kars uzak bir şehir olarak tasvir edilmektedir. Bu kez uzaklık düşsel bir şekilde bezenmiş olan romantik ve otobüsle yapılan hoş bir romantik yolculuktan bahsedilir. Bu yolculuk soyut ve hayalidir ve aynı ölçüde güzel doğa manzaraları ile süslüdür. Kars şehri ise Ardahan ile birlikte bu düşsel yolculuğun ana çıkış noktası konumunda hayalî ve masalsi bir bölge rolü üstlenmektedir. Bu da Kars'ın uzaklık özelliği üzerinden gerçekleştirilmiş sanatsal ve estetik bir biçim oluşturmaktadır. Uzak bir şehre yapılan yolculuğun “sarkmak” ifadesiyle vurgulanışı ise yine varoluşsal bir alt zemin oluşturmaktadır. Nitekim bu durum özde öznenin kendini sarkıtmasıdır ve bu sarkıtma eylemi totalde bir başkaldırıdır. Üstelik “uçuruma” sarkma durumu egzistansiyalist çerçevede en büyük başkaldırı olan intiharın bir ipucudur. Bu noktada varoluş ve düşünce ilişkisi öne çıkmaktadır. “Varoluş düşüncenin ötesindedir ve varoluşun ötesinde muhtemelen bir çeşit aşkınlık vardır” (Blackham, 2005, s. 155, 156). İntihar ipucu ile varlıksal sorunu düşüncenin ötesine geçiren bu “aşkınlık”, sarkma eyleminin ardından ürkek ve tedirgin ifadelerinin kullanılmasıyla öznenin içsel dünyasındaki kaotik duruma dair izdüşümler sunmaktadır. En temelde ise Kars'ın uzaklığı, yine birçok ontolojik problemin çıkış noktası olarak göze çarpmaktadır.

Kars ve uzaklık ilişkisi ek olarak Cemal Süreya'nın Kars şiirinde de oldukça önemli bir şekilde estetize edilmiştir. Bu şiirde Kars ve uzaklık ikilisine kış mevsimi de eşlik etmektedir. Söz konusu savın en temel dayanağı ise şiirde geçen: “Beyaz uykusuz uzakta” ifadesidir. Bu ifade Kars'ı üç kelime ile özetler ve az söz ile çok şey anlatır. Kars ilk olarak beyaz renk ile imlenmiştir. Uzakta oluşu ise şehre yine büyülü ve masalsi bir hava katarak Kars'ı bir hayale dönüştürmektedir. Üstelik şehir uykusuz olarak nitelenir ve böylece bir başkaldırı niteliği oluşturulur. Kars bu ölçüde uzaklık ve kış üzerinden âdeta şiirsel yapıya uygun bir masal kenti izlenimi oluşturur.

Kars'ın uzaklık ile olan ilişkisinin şiire yansıttığı durumlardan birini de gurbet olarak belirtmek mümkündür. Ülkenin merkezine bulunan diğer şehirlere uzaklığı, Kars'ı gurbet izleği ile işlemek için elverişli bir malzeme hâline getirir. Bu noktada Arif Damar'ın "Kars 1946" şiiri önemli belirtiler taşımaktadır:

O beyaz dumanların en uzak ötesinden
Bir bakıyordu bana
Bir de bakmıyordu
Ben her zaman yaptığım gibi
Bir düşü iyiye yordum (Damar, 2009, s. 179).

Şiirde Kars ismi geçmez fakat şiirin başlığının Kars ismini taşıması dolayısıyla şiirde olanların Kars'ta geçtiği düşünülebilir. Şair benin Ankara'da Günel adında bir bekleyeni vardır. Kars'ta gurbette olduğu düşünülebilir ve bu ortamda yalnızdır. Düşleri ile birlikte. Beyaz dumanların en uzak ötesi ile kodlanmış bir düşsellik ön plandadır ve beyaz ile uzaklık kelimesinin birleşimi bir kez daha Kars'ın işlenişine yönelik örtük söylemleri içermektedir. Bu uzak alanda yalnız olan özne beyaz dumanların ardında gördüğü düşlerine sarılır. Bir kez daha bir özne Kars'ta yalnız olup yine Kars'ta belirli simgeler ile yalnızlığını tamamlamış ve gidermiştir. Kars yine ontolojik duyumsamazlık kaynaklı olan bu yalnızlık gerilimini sağaltmıştır. Dolayısıyla bir kez daha Kars, varlıksal boşluğun giderildiği bir alan ve kendilik tamamlanışındaki ana çıkış noktasıdır.

Sonuç

Kars, kar ve kış ile özdeşleşmiş tasavvur biçimi, serhat şehri olması, Anadolu'nun uç bölgesi özelliği ve tarihin eski zamanlarından beri yerleşim yeri olması gibi nedenlerden dolayı Türk şiirinde sıklıkla işlenen şehirlere biridir. Bu işleniş biçimleri arasında en çok kullanılan unsurlar kar ve kış, uzaklık ve yolculuk hususiyetleridir ve her birinin içeriğinde içinde bulunan öznenin ontolojik duyumsamaları bir şekilde yansıtılmaktadır. Bu bağlamda oldukça farklı siyasi fraksiyonlara yönelmiş şairleri ya da farklı şiir anlayışına sahip sanatçıları bir noktada buluşturmuştur.

Çalışmada şiirleri incelenmiş olan Attila İlhan, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Gülten Akın, Refik Durbaş, Haydar Ergülen, Cevat Çapan ve Arif Damar gibi farklı şiir kaynaklarına sahip olan sanatçılar bu çalışmada Kars'ı ele alış biçimleri ile bir arada anılmaktadır. Kars'ın bu noktada birçok farklı anlayış ve yönelimin ortak esin kaynağı ve ortak işleniş biçimli ögesi olarak çağdaş Türk şiirinde yer bulduğu gözlemlenmektedir. Kars'ın, şiirlerde anlam kattığı tema ve izleklerin en temelinde ise her daim bir ontolojik durum açığa çıkar ve Kars, bu noktada birçok kez tamamlayıcı ve sağaltıcı bir varlık alanı olarak algılanır. "Beyaz, uykusuz, uzakta" olan şehrin kışı ve karlı atmosferi şairler için büyümlü ve masalsi bir alan oluştururken, uzaklığı; gurbet-sıla diyalektiği ve hasret kavramını belirginleştirmektedir. Kars'a farklı bir romantik boyut katan unsur da bu uzak ve masalsi kente yapılan yolculuklardır. Bu yolculuklar sayesinde şehrin tarih ve coğrafyadan beslenen masalsi yapısı daha güçlü bir tasavvur biçimine sahip olur ve şehrin şiir için tarih ve coğrafya ile estetize edilmiş bir imge olarak kullanılmasına imkân tanır. Bu işleniş biçimlerinin temelinde ise Kars'ın bir kimlik mekân ya da varlık mekân olması bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akın, G. (2018). *Ağıtlar ve türküler 1972-1983/Toplu şiirler 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aşkaroğlu, V. (2015). *Postmodernizm: Sınırsız özgürlük mü? Özgürlüğün sınırı mı?*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Aydın, E. (2023). *Poetika ve gerçeklik Türk şiirinde izler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ayyıldız, B. (2017). Carlo Cassola'nın yalnızlığı ve Il Taglio Del Bosco. *Folklor/Edebiyat*, 23 (92), s. 167-179. DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.62
- Blackham, H. J. (2005). *Altı varoluşçu düşünür*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Çapan, C. (2019). *Bana düşlerini anlat / Toplu şiirler (1985-2006)*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Damar, A. (2009). *Eski yağmurlar dinliyordum....* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, M. (2017). Kars ilinin biyokütle enerji potansiyeli ve kullanılabilirliği. *Türk Coğrafya Dergisi*, S: 68. s. 31-41.
- Durbaş, R. (2005, 27 Kasım). Kars'tan, Picasso'dan Blues'dan üç fotoğraf..., Sabah.
- Durmuş, G. (2019). Kars'ı konu alan üç roman hakkında değerlendirmeler. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. s. 43-68. DOI:10.9775/kausbed.2019.018
- Ekinci, O. (2006). *Kars kitabı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ercilasun, A. B. (1983). *Kars ili ağızları – ses bilgisi-*. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayını.
- Ergülen, H. (2018). *Cemal Süreya için 59 kırlangıç*. İstanbul: Edebi Şeyler Yayınevi.
- Erken, B. (2010). Gülten Akın'ın hayatı, eserleri ve sanatı. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- İlhan, A. (2022). *Elde var hüznün*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Süreya, C. (2019a). *Günler*. Yapı Kredi Yayınlar: İstanbul.
- Süreya, C. (2019b). *Sevda sözleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şimşek, Y. (2018). Yol ve yolculuk bağlamında Nalan Barbarosoğlu'nun Yol Işıkları eseri. *Erdem*, 0 (74), 117-138. DOI: 10.32704/erdem.450115
- Uyar, T. (2023). *Büyük saat – Bütün şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, E. O. ve Yücel, D. (2021). Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde "kar"ın kullanımı üzerine. *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 2 (1), 11-29. DOI: <https://doi.org/10.47580/tead.212>
- Yakupoglu, M. M. (2021). *Varoluş, ahlâk ve ölüm*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.